

SUOMALAISEN NUORISON OPINKÄYNTIÄ
PIETARISSA VENÄLÄISEN VALTA-
KAUDEN AIKANA

Antti Inkinen

I

Vuonna 1909 julkaistujen Agathon Meurmanin muistelmien sivuilla 57—76 kerrotaan, kuinka muistelmien sankari, jolle »oli hankittu tila Pietarin toisessa kimnaasissa Suomen valtion kustannuksella», sai keskeyttää opiskelunsa Hämeenlinnan triviaalikoulussa ja syyskesällä 1841 siirtyi Pietariin oppilaaksi venäläiseen, sisäoppilasasuntolalla varustettuun toiseen kimnaasiin, jonka opetusta ja kasvatusta hän joutui nauttimaan kaksi lukuvuotta. Tässä vilkkaasti ja hauskaasti kirjoitetussa kertomuksessa annetaan mielenkiintoinen kuvaus tämän koulun elämästä ja opetuksesta sekä sen oppilaista, joiden joukossa oli eräitä muitakin suomalaissyntyisiä opiskelijoita. Samasta kertomuksesta näkyy edelleen, että paitsi mainitussa kimnaasissa oli vielä eräissä toisissakin Pietarin venäläisissä poika- ja tyttöopistoissa suomalaisia opiskelijoita, joiden opinto- ja kasvatuskustannuksista vastasi Suomen valtio.

Agathon Meurmanin tullessa Pietarin toisen kimnaasin suomalaiseksi stipendiaatiksi, tällä stipendiaattijärjestelmällä oli jo takanaan kolmen vuosikymmenen pituinen historiansa.

Venäjänkielen asemaa ja tämän kielen taidon edistämistä Suomessa koskevat toimenpiteet tulivat ajankohtaisiksi samaan aikaan kuin maamme yhdistettiin Venäjään tai pian sen jälkeen. Käsitystä venäjänkielen taidon edistämisen välttämättömyydestä maassamme ei tukenut ainoastaan venäläinen opinioni, vaan myös maamme johtavien ja suuntaa näyttävien piirien mielipide¹⁾. Ensimmäinen venäjänkielen opetusta koskeva korkeimman vallan tahdonilmaisu, keisari Aleksanteri I:n 6 p:nä kesäkuuta 1812 Wilnossa allekirjoittama käskykirje sisältää määräyksen venäjänkielen opettajain asettamisesta Porvoon kimnaasiin, Turun katedraalikouluun sekä Lovisan, Helsingin, Hämeenlinnan, Porin, Vaasan ja Kuopion triviaalikouluihin²⁾. Ensimmäiset julkisen apurahan varassa Venäjälle lähetetyt venäjänkielen opiskelijat olivat ylioppilaat Erik Ehrström ja Karl Ottelin, joista edellinen tuli venäjänkielen lehtoriksi Turun yliopistoon ja jo vuonna 1814 yhdessä opintotoverinsa Ottelinin kanssa julkaisi venäjänkielen alkeisoppikirjan. Venäjänkielen opetuksen täten päästyä alkuun maamme kouluissa, sitä on edelleen jatkettu koko venäläisen — yksitoista vuosikymmentä jatkuneen — valtakauden ajan ja tehostettu lukemattomilla asetuksilla ja esivallan määräyksillä sekä valtion varoista ylioppilaille myönnettyillä eri suuruisilla stipendeillä. Näillä toimenpiteillä onkin suurin piirtein voitu tyydyttää se venäjänkielen taidon tarve, joka on aiheutunut maamme poliittisesta riippuvaisuussuhteesta Venäjään. Mutta maamme oppi- ja korkeakouluissa tapahtuneen venäjänkielen opetuksen rinnalla on venäjänkielen taitoa hyvin huomattavassa määrin levitetty Suomen kansalaisten keskuudessa myös siten, että eräissä

¹ Vrt. Ivar A. Heikel: Helsingin yliopisto 1640—1940, siv. 329 ss.

² M. Borodkin: Istorija Finljändiji. Wremä Imperatora Aleksandra I, siv. 587—589.

pääasiallisesti Pietarissa olevissa venäläisissä poika- ja tyttöoppilaitoksissa on ollut suurehko määrä stipendiaattipaikkoja syntyperältään suomalaisia opiskelijoita varten. Tämä erikoislaatuinen koulutusjärjestelmä, jonka syntymisestä on mainintoja mm. näiden rivien kirjoittajan Pietarin suomalaista koululaitosta koskevassa, vuonna 1938 julkaistussa kirjoituksessa ³⁾, kuului osana siihen keisari Aleksanteri I:n noudattamaan rauhoituspolitiikkaan, jonka avulla hän halusi voittaa puolelleen kansan sydämet valtakuntaansa äsken yhdistämässään Suomessa.

Nyt kysymyksessä olevien stipendien syntymähistorian aatepohja ei ole aivan selvä kaikkia yksityiskohtiaan myöten. Luultavinta lienee, että eräiden ruotsinmielisten upseeriperheiden poikien vuoden 1809 tapausten aikoihin Ruotsin sotaopistoissa jatkuneen kouluttamisen synnyttämä närkästys ⁴⁾ uuden poliittisen suunnan kannattajain keskuudessa sai aikaan voimakkaan vastakkaisliikkeen, joka pitäen suotavana maan johtavien piirien lasten kasvattamista kykeneviksi eläytymään uusiin oloihin ja pystyviksi toteuttamaan niistä johtuvia velvoituksia ja tehtäviä, ryhtyi käytännössä toteuttamaan kasvatusohjelmaansa venäläisen koululaitoksen avulla. Tässä suhteessa on tunnettua ja todettavissa, että jo aivan ensimmäisinä lähivuosina Suomen Ruotsista irrottamisen jälkeen eräissä pietarilaisissa sotilas- ja siviilikouluissa oli kokonainen liuta suomalaissyntyisiä aatelispoikia, joita varten — pyrkijäin tulvan jatkuvasti kasvaessa — jo vuonna 1812 tarvittiin erikoinen kotimainen uskonnonopettaja.

Stipendipaikkojen hakeminen ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan poikakouluihin; myös Pietarin aatelisiin tyttöoppilaitoksiin ilmestyi ennen pitkää runsaasti stipendipaikkojen hakijoita.

³⁾ Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja (1938) IV *Koulu ja Menneisyys* siv. 89—129.

⁴⁾ *Carl v. Bonsdorff: Opinioner och stämningar i Finland 1808—1814*, siv. 115—128. Vrt. myös *Carl v. Bonsdorff: Statsmän och dignitärer*, siv. 181, 477.

Tässä suhteessa on valtiosihteerinvirastossa säilytettyjen arkistoasiakirjojen nojalla todettavissa, että leskikeisarinna MARIA, venäläisten tyttöoppilaitosten silloinen korkein johtaja ja suojelija, oli jo 2 p:nä joulukuuta. 1808 päivätyssä kirjeessä maamme silloiselle kenraalikuvernöörille Y. M. Sprengtportenille ilmoittanut haluavansa tehdä Suomen asukkaat tasaveroisiksi valtakunnan muiden kansalaisten kanssa tyttäriensä kasvatukseen nähden ja tarjota heille kaikki tässä suhteessa voimassa olevat oikeudet ja edut ja valtuutti kenraalikuvernöörin saattamaan Suomessa julki-suuteen otteen Smolnan kuuluisaan naisopistoon pyrkivien vastaanottamista koskevista säännöistä. Myöhemmin, toukuu-kuussa 1810 oli myös valtakunnan sihteeri M. Speranskij samassa tarkoituksessa lähettänyt kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille otteen Katariinan instituuttiin oppilaaksi ottamista koskevista säännöistä.

Että nämä tällä tavoin määrättyjen yhteiskuntapiirien ulottuville ilmestyneet koulutus- ja kasvatusmahdollisuudet olivat kiihkeästi haluttuja ja tavoiteltuja voidaan päätellä niitä koskevien hakemusten runsauden ja niissä esitettyjen perustelujen nojalla. Useimmissa tapauksissa sanotaan näissä perusteluissa, että hakija oli äsken päättäneen sodan jälkeen joutunut niin suuriin taloudellisiin vaikeuksiin, ettei hän varojen puutteessa voinut antaa lapsilleen minkäänlaista koulukasvatusta, johon maan koulujen harvalukuisuuden ja koululaitoksen heikon yleistilan vuoksi tuskin muutenkaan olisi ollut tilaisuutta. Eräissä tapauksissa esitetään anomus ja sen perustelut erittäin huolellisesti muodoilluin ja retoorisesti vaikuttavin sanakääntein ja, vedoten keisarin ehtymätömään hyvyYTEEN, jonka ansiosta mm. köyhän Suomenkin asukkaat oli saatettu keisarikunnassa kukoistavan koululaitoksen ja loistavan nuorisokasvatuksen eduista osallisiksi, pyydetään että anojan nimeltä mainittu lapsi (tai lapset) määrättäisiin sijoitettavaksi johonkin edelläviitatuista internaattikouluista, saamaan siellä huolellisen kasvatuksen ja

oppimaan hyvissä ajoin siunaamaan heidän majesteettiensa kallisarvoisia hyviä tekoja.⁵

Stipendiaattipaikkoja jaettiin suomalaisille hakijoille suurella suopeudella ja runsaskätisyydellä ja niistä aiheutuvat kustannukset maksettiin aluksi keisarin käyttö- eli ns. kabinettivaroista. Myöhemmin, etenkin milloin syystä tai toisesta stipendiaattipaikkojen lukumäärää jouduttiin lisäämään, siirrettiin suomalaisten stipendiaattien ylöspitomenot puheenalaisissa kouluissa Suomen valtiovarain rasitukseksi. Tässä suhteessa voidaan valaisevana esimerkkinä mainita, että vuonna 1828, jolloin kysymys suomalaisen merisotaväen perustamisesta oli vielä vasta valmisteluasteella, keisari Nikolai I näki hyväksi määrätä, että Pietarin merikadettikoulussa oli varattava neljä oppilaspaikkaa syntyperäisille suomalaisille, jotka haluaisivat kehittyä upseerin virkoihin laivastossa. Näiden neljän kadettipaikan lisäksi järjestettiin pari vuotta myöhemmin Zarskoje Selossa olevaan Aleksanterin kadettikouluun kuusi kadettipaikkaa alaikäisiä suomalaisia aatelispoikia varten siinä mielessä, että nämä, tarpeellisen alkuvalmennuksen saatuaan myöhemmin siirtyisivät merikadettikouluun siellä vapautuville suomalaisille stipendiaattipaikoille. Näiden suomalaisten kadettistipendiaattien ylöspitokustannukset oli 11 p:nä marraskuuta 1830 annetun määräyksen mukaan rahoitettava Suomen sotilasrahaston varoilla.

Suomalaisia stipendiaatteja sijoitettiin aluksi pääasiallisesti seuraaviin internaattikouluihin: pojat — Pietarin kuvernementtikimnaasiin ja keisarilliseen paašikouluun ja tytöt — Smolnan tai Katarinan instituutteihin; vain joissakin poikkeustapauksissa stipendipaikkaa haattaessa tehdystä pyynnöstä saattoi tapahtua stipendiaatin sijoittaminen muuhun kuin edellämainittuihin oppilaitoksiin, esimerkiksi merika-

⁵ Vrt. majurien *Fredrik Stjernvallin* ja *Ch. M. Rotkirchin* ym. anomuskirjelmää VSV:n asiakirjavihkossa N:o 167/1810.

dettikouluun tai johonkin muuhun kouluun. Myöhemmin suomalaisten stipendiaattien sijoituspaikkoina käytettävien oppilaitosten lukumäärä kasvoi huomattavasti, käsittäen ajoittain myös joukon korkeakoulujakin.

Edellä kerrotulla tavalla maamme eräiden ylempien piirien lasten opinahjoksi muodostuneen venäläisen koululaitoksen syntymähistoria liittyy kiinteästi keisarinna Katarina II:n nimeen ja pohjautuu huomattavalta osaltaan hänen kasvatusoppillisten suuntaviivojensa mukaan valmistetussa ja 12 p:nä maaliskuuta 1764 julkaistussa kumpaakin sukupuolta olevien lasten kasvatusta koskevassa yleisessä ohjesäännössä (generalnyj regläment) kehitelyihin ajatuksiin. Näiden ajatusten mukaan oli tarkoituksena kasvattaa uusi sukupolvi tai ihmislaji, joka olisi kaikissa suhteissa erilainen kuin heidän edeltäjänsä. Tätä varten ja jotta kasvatettava nuoriso vapautuisi aikalaisiansa rasittavasta paheellisuudesta, lapset oli tehokkain keinoin täydellisesti eristettävä vanhemman polven esiintymistä ja puhetapaa hallitsevasta elämellisyydestä ja raivosta ja kaikilta muiltakin epäedullisilta vaikutuksilta. Tämmöisenä tarkoitustaan parhaiten vastaavana eristyskeinona pidettiin suljettuja, internaatilla varustettuja oppilaitoksia, joissa kasvatettavan nuorison oli oltava valistuneiden opettajien johdossa siihen saakka kunnes heidän sydämensä vakiintuisi tarpeellisessa määrin ja heidän järkensä saavuttaisi riittävän kehityksen. Tämmöisiä sisäoppilaslaitoksia olivatkin niin hyvin Smolnan ja Katarinan instituutit kuin paaši- ja muut kadettikoulut sekä kimnaasitkin. Siihen aikaan kun näihin kouluihin rupesi tulemaan Suomen kansalaisten lapsia ja vielä pitkät ajat sen jälkeenkin, vaadittiin ainakin Smolnan ja Katarinan instituutteihin pyrkivien oppilaitten vanhemmilta kirjallinen sitoumus siitä, etteivät he tulisi vaatimaan lapsiansa takaisin ennen koulun oppijakson päättymistä muuta kuin ankaran sairauden takia tai milloin oppilas osoittautuisi täydellisesti lahjattomaksi ja kykenemättömäksi seuraamaan opetusta. Oppilaaksi pääsemistä var-

ten näihin kouluihin oli kaikkien pyrkijäin suoritettava säädetty tutkinto, minkä lisäksi oli esitettävä syntymä- ja kaste-todistus, lääkärin todistus terveyden tilasta ja rokotuksesta sekä selvitys pyrkijän aatellisesta syntyperästä ja otettava huomioon ikämääräykset.⁶

Siihen aikaan kun suomalaisia opiskelijoita alkoi tulla venäläisiin siviilikasvatusta varten perustettuihin poikakouluihin, kimnaaseihin,⁷ oli näiden koulujen ensimmäinen, ha-puileva ja vaikutuksiltaan heikohko kehityskausi sivuutettu. Vasta Aleksanteri I:n hallituskautena, jota ajanjaksoa pide-tään kimnaasien toisena kehityskautena, osoittautui mahdol-liseksi jossain määrin suunnitelmanmukaisen sivistyksen istuttaminen venäläiseen maaperään. Tähän aikaan toimivat kimnaasit vuonna 1804 vahvistetun opetussuunnitelman mu-kaan, pitäen päämääränään ei ainoastaan nuorison valmista-mista yliopisto-opintoihin, vaan myös käytännöllisen elämän tarpeita. Tässä tarkoituksessa oli kimnaasien opetusohjelmiin sisällytetty mahdoton määrä oppiaineita: historia, maantieto, tilastotiede, logiikka, sielutiede ja siveysoppi; joukko kauno-taiteita sekä latinan, saksan ja ranskan kielet; luontaisoikeus ja kansallinen oikeus; kansantalous, fyysillis-matemaattisia ja luonnontieteellisiä aineita sekä kauppatieteet ynnä tekno-logia ja piirustus. Kokemus osoitti kuitenkin pian, ettei täm-möistä opetusohjelmaa ollut mitenkään mahdollista toteut-taa, ei ainoastaan saatavissa olevien pätevien opettajavoimien niukkuuden vuoksi, vaan myös siitäkin syystä, ettei aatelisto, jonka sivistystarpeita etupäässä pidettiin silmällä, vielä ollut kehittynyt sille sivistystasolle, että se olisi kaivannut oppi-

⁶ Aatelittomien tyttöjen kasvatusta varten oli vuonna 1764 Smolnan luostarin alueelle perustetun varsinaisen Smolnan opis-ton viereen vuotta myöhemmin perustettu opetus- ja kasvatus-laitos porvarillisia tyttöjä varten (ns. Aleksanterin instituutti), joka oli saman johtoelimen (neuvoston) alainen ja muutenkin var-sinaisen Smolnan instituutin tapainen. Vuosien mittaan on siinä-kin ollut useita suomalaissyntyisiä stipendiaatteja.

⁷ Vrt. *Brockhaus & Effron*: (Novyj Enziklopedičeskij Slovarj), hakusana »Gimnazija», XIII, palstat 531—539.

nutta koulua tai edes kyennyt tajuamaan tällöisen koulun merkitystä. Kun aatelisto jatkuvasti piti lastensa sivistystarpeen tyydyttämiseksi riittävinä yksityisten ylläpitämiä pensioaatteja, joissa päähuomio opetusmielessä omistettiin vieraille kielille ja hienoille seurustelutavoille eikä lähettänyt poikiaan kimnaaseihin, kärsivät kimnaasit samoin kuin yliopistotkin ainaista oppilaspuutetta. Näissä olosuhteissa kävi ennen pitkää selväksi pakko keventää kimnaasien opetusohjelmaa ja rajoittaa se käsittämään vain opiskelevan nuorison kehittämisen kykeneväksi seuraamaan korkeakouluopin-
toja. Uuden suuntauksen vaikuttavimman edustajan, Pietarin opetuspiirin kuraattorin kreivi S. S. Uvarovin ponnistelujen tuloksena toimeenpantiin Pietarin kimnaasin kohdalla vuonna 1811 uudistus, jonka mukaan kimnaasin 7-vuotisen oppijakson ohjelmassa vanhat kielet sekä venäjänkieli ja uskonto saivat keskeisen aseman, jotavastoin yhteiskunnalliset ja filosofiset tieteet, joita koittavan taantumuskauden aikana ei yleensäkään suosittu, joko poistettiin kokonaan opetusohjelmista tai huomattavasti heikennettiin niiden asemaa ja merkitystä. Kreivi Uvarovin suunnitelmat muodostivat kimnaasien seuraavankin kehityskauden (Nikolai I:n hallituskauden) pohjan, mutta niiden ohella oli vaikutusta myös aikakauden yhteiskunta-poliittisilla virtauksilla, joiden mukaan ei kenenkään pitänyt saada sivistystä yli asemansa eikä päästä komeilemaan puolisivistyksen ylellisyyksillä, joilla lähinnä tarkoitettiin filosofisia ja yhteiskunnallisia tieteitä, joista kimnaasien opetusohjelmassa säilytti paikkansa vain tilastotiede maantiedon liitteenä. Myöhemmin muutettiin kimnaasien oppijakso kahdeksanvuotiseksi ja samalla vahvistettiin niiden opetuksen klassillisuutta. Mutta vaikka venäläisten kimnaasien vanhoja kieliä suosiva ja luonnontieteitä vieroksuva suunta säilyikin suunnilleen keisarikauden loppuun saakka, on kuitenkin tämän ajanjakson viimeisten vuosikymmenien ajalla havaittavissa osittaista klassillisen suunnan heikkenemistäkin. Näissä kimnaaseissa luettiin aina tämän

vuosisadan alkuun saakka latinaa kahdeksan ja kreikkaa kuusi vuotta, mainittujen kielten opetukselle varattujen tuntien lukumäärän ollessa vuoden 1871 tuntikaavan mukaan vastaavasti 49 ja 37. Vuoden 1890 tuntikaavassa oli näille kielille varattu tunteja vain 42 ja 33, mutta vuoden 1902 tuntikaavan mukaan alkoi latinan opetus vasta kolmannella luokalla ja sen tuntimäärä oli alennettu 30:neen viikossa. Kreikan kieltä luettiin viimeksimainitun tuntikaavan mukaan enää vain eräissä harvoissa kimnaaseissa neljänneltä luokalta alkaen, viikkotuntimäärän ollessa vain 26, jotavastoin muissa kimnaaseissa kreikan opetus poistettiin. Mitä tulee uusien kielten, saksan ja ranskan opetukseen, oli näille kielille varattu vuosien 1871 ja 1890 tuntikaavoissa kummallekin 19 viikkotuntia ja niitä luettiin toiselta luokalta alkaen, siis seitsemän vuotta. Vuoden 1890 tuntikaavan mukaan oli kuitenkin vain yksi näistä kahdesta kielestä pakollinen, mutta oikeus lukea kumpaakin oli olemassa. Vuoden 1902 tuntikaavassa olivat molemmat uudet kielet pakollisia ja niiden tuntimäärä oli saksassa 24 tai 25 ja ranskassa 20 tai 25, riippuen olosuhteista ja eräistä teknillisistä järjestelyistä eri kouluissa ja eri tapauksissa.

Paitsi klassillisissa kimnaaseissa oli suomalaisia stipendiaattipaikkoja useissa Pietarin sotakouluissa, kuten keisarillisessa paašikoulussa ja eräissä kadettikouluissa. Näiden koulujen tehtävänä oli kasvattaa ja valmistaa upseereja valtakunnan sotavoimien palvelukseen. Viime vuosisadan 60-luvun alkupuolella vallitsi sotalaitoksen johtavissa piireissä käsitys, etteivät nämä oppilaitokset olleet tehtävänsä tasalla ammattikouluina eivätkä vastanneet tarkoitustaan yleissivistyksellisten aineiden oppilaitoksinakaan. Vuonna 1863 toimeenpantiin näiden koulujen suhteen uudistus, jonka tarkoituksena oli saada aikaan parannus kummassakin suhteessa. Tässä tarkoituksessa lakkautettiin — paašikoulua ja Suomen kadettikoulua lukuunottamatta — kaikkien muiden kadettikoulujen erikoisluokat eli varsinaiset upseeriluokat, joista

muodostettiin aluksi kolme ns. sotaopistoa (wojennoje utšilistše), joiden tehtäväksi jäi varsinaisten sotatieteellisten aineiden opetus ja upseerien ammatillinen valmennus. Kadettikoulujen yleisistä luokista sitävastoin muodostettiin ns. sotakimnaaseja, joiden tehtävänä oli yleisten oppikouluaineiden opetus sotaopistoihin ja sotilasuralle pyrkiville oppilaille. Sotakimnaasien oppimäärät eri aineissa vastasivat laajuudeltaan venäläisten 7-luokkaisten realiopistojen kursseja, jotka erosivat klassillisten koulujen oppimääristä sikäli, ettei niissä opetettu lainkaan klassillisia kieliä, mutta joiden oppimäärät matematikassa ja uusissa kielissä olivat laajemmat kuin kimnaaseissa, minkä lisäksi niissä opetettiin myös luonnontieteitä ym. realiaineita. Sotakimnaaseille palautettiin vuonna 1882 jälleen kadettikoulun nimi, mutta upseerien sotatieteellinen ammattivalmistus jäi edelleen sotaopistojen ja vuoden 1863 jälkeen perustettujen lukuisten junkkarikoulujen tehtäväksi.⁸

Kuten edellä jo on viitattu kasvoi suomalaisten stipendiaattien lukumäärä ajan mittaan osaksi siitäkin syystä, että eräiden vuosikymmenien aikana suomalaisia opiskelijoita pyrki eräisiin Pietarissa oleviin korkeakouluihin, joista tärkeimpinä voidaan mainita vuori- ja metsäopistot, sotilas-lääketieteellinen akatemia, kulkulaitosinsinöörien instituutti sekä monet erikoisalojen insinöörejä valmistavat instituutit. Kun näiden — nähtävästi hyvässä maineessa olevien korkeakoulujen oppijakson päättäneet saivat ammattivalmistuksensa lisäksi myös virallisissa arvojärjestyksissä mainittuja virkarvoja ym. etuisuuksia, oli näihin korkeakouluihin pyrkijöitä yleensä paljon enemmän kuin mitä niihin voitiin ottaa, ja tästä syystä olivat niihin pyrkivien karsintatutkinnot erittäin vaikeat. Suomalaisten opiskelijain lukumäärä pysyikin tällä linjalla varsin kohtuullisena, näyttäen ajoittain lähes kokonaan tyrehtyneenkin. Elinvoimaisempana säilyi yliopiston

⁸ *Brockhaus—Effron*: (Novyj Enziklopedičeskij Slovarj), XI osa: hakusana »Wojenno—utšebnyja zavedeniya», palstat 227—232.

stipendivaroilla tuettu venäjänkielen opiskelu Moskovan ja eräissä muissakin venäläisissä yliopistoissa, jota harjoitettiin etupäässä kotimaassa myöhemmin suoritettavia opintoja ja loppututkintoja silmälläpitäen. Mutta kaikkein eheimpänä on läpi koko venäläisen valtakauden säilynyt edellä selostettu stipendiaattijärjestelmä pietarilaisten oppikoulujen (kimnaasien ja tyttöinstituuttien) sekä sotilasalalle johtavien kadettikoulujen kohdalla. Vaikka suomalaisstipendiaattien lukumäärä pietarilaisissa oppilaitoksissa on kysymyksessä olevan yli sata vuotta käsittävän ajanjakson eri vuosina voinut eri syistä vaihdella huomattavasti suuntaan tai toiseen, näyttää yleissuuntana kuitenkin olleen näiden stipendiaattipaikkojen lukumäärän hidaskohoaminen siten, että aikakauden kolmen-neljän viimeisen vuosikymmenen aikana käytettävissä olevien stipendipaikkojen lukumäärä on pysytellyt vuosittain yleensä 50—60 paikkeilla. Virallisesti on eri kouluissa ollut seuraava määrä stipendiaattipaikkoja suomalaisia opiskelijoita varten:

keisarillisessa paašikoulussa ⁹	3	oppilaspaikkaa
ensimmäisessä kadettikoulussa	10	»
merikadettikoulussa	12	»
Aleksanterin lyseossa	1	»
oikeusopistossa	2	»
toisessa kimnaasissa	8	»
kolmannessa kimnaasissa	3	»
Smolnan tyttöopistoissa	14	»
Katariinan instituutissa	4	»

Yhteensä 57 »

Pietarilaiset oppilaitokset, joissa suomalaisia stipendiaatteja venäläisen valtakauden aikana kasvatettiin, kuuluivat

⁹ Paašikoulussa oli aikaisemmin 6 suomalaista stipendiaattipaikkaa, mutta kun tämän vuosisadan alkuvuosina perustettiin oikeusopiston ja Aleksanterin lyseon stipendiaattipaikat, vähennettiin paašikoulun stipendiaattipaikkojen lukumäärä kolmella.

kaikki valiokoulujen luokkaan, ja ne olivat periaatteellisesti tarjolla tai avoinna ainoastaan yhteiskunnan ylempien etuoikeutettujen piirien lapsille. Niihin oppilaaksi pyrkivien syntyperää koskevista määräyksistä tehtiin joskus syystä tai toisesta suomalaisten stipendiaattien kohdalla lievennyspoikkeuksia, joille hankittiin keisarin tai keisarinnan suostumus tai nimenomainen määräys. Näin tapahtui esimerkiksi kun vuonna 1850 ja 1851 pari suomalaista neitosta, jotka syntyperää koskevien määräysten mukaan eivät olisi voineet päästä Smolnan instituutin aatelispuolelle, otettiin siihen keisarinnan nimenomaisesta määräyksestä,¹⁰ tai kun vuonna 1857, kysymyksen ollessa kolmen suomalaisen stipendiaattipaikan perustamisesta kulkulaitosinsinöörien opistoon, ministerivaltiosihtööri Armfelt, vedoten keisarin aikaisemmin antamaan päätökseen, jolla myönnettiin oikeus päästä oppilaaksi merikadettikouluun myös aatelittomille suomalaisille pyrkijöille, sai keisarin suostumuksen siihen, että myös kulkulaitosten insinööriopistoon voitiin ottaa stipendiaateiksi aatelittomiaikin suomalaisia pyrkijöitä.¹¹ Aikaa myöten ja mikäli kansanvaltaisemmat aatteet Venäjällä alkoivat voittaa alaa, tulivat edelläviitatuunlaiset poikkeamiset suomalaisten stipendiaattien kohdalla entistä lukuisammiksi. Tämä ei kuitenkaan vielä merkinnyt mitään varsinaista luopumista suomalaisten stipendiaattien valitsemista aikaisemmin hallinneista aristokraattisista periaatteista tai käsityksistä. Ministerivaltiosihtööri Bruunin eräs lausunto vuodelta 1886 tukee näiden rivien kirjoittajan mielestä — joskin epäsuorasti — tätä käsitystä. Tapaus, jonka johdosta mainittu lausunto annettiin oli seuraava: Kevätlukukaudella 1885 oli kaksi veljestä, jotka molemmat opiskelivat suomalaisina stipendiaatteina Pietarin 2:ssa klassillisessa kimnaasissa, erotettu koulusta sen ns.

¹⁰ Vrt. VSV:n asiak.vihko N:o 422/1851 (Tapaukset: Synnerberg ja Winter).

¹¹ Vrt. VSV:n asiak.vihko N:o 365/1857 (Suomalaiset stipendiaattipaikat Kulkulaitosten insinööriopistossa).

pedagogisen neuvoston päätöksellä. Poikien äiti oli valitustietä saanut ohjatuksi asiansa kansanvalistusministerin kreivi Deljanovin käsiin ja pyysi sillä syyllä, ettei Pietarin muissa kimnaaseissa ollut suomalaisia stipendiaattipaikkoja, hänen apuaan saadaksean poikansa takaisin samaan kouluun, josta heidät oli erotettu. Ministeri Deljanovista näytti asia toivottomalta ennen kaikkea siitä syystä, että poikien erottamispäätös pedagogisessa neuvostossa oli ollut yksimielinen. Haluten kuitenkin jollain tavalla auttaa poikien äitiä kreivi Deljanov kääntyi asiassa Suomen ministerivaltiosihteerin puoleen kirjeellisesti, esittäen hänen harkittavakseen, eikö olisi aihetta tai mahdollista ryhtyä semmoiseen toimenpiteeseen, että 2:ssa kimnaasissa olevat suomalaiset stipendit asetettaisiin Pietarin opetuspiirin kuraattorin käytettäväksi sillä tavoin, että nämä stipendit eivät olisi ainoastaan jonkun määrätyn kimnaasin nimissä, vaan että opetuspiirin kuraattori saisi Suomen ministerivaltiosihteerin suostumuksella käyttää niitä muissakin pietarilaisissa kimnaaseissa opiskelevien suomalaisten opiskelijain opiskelun rahoittamiseen. Toukokuun 31 p:nä 1886 päivätyssä kirjeessä N:o 480 ministerivaltiosihteerin vapaaherra Bruun vastasi, että kun Pietarin toisessa kimnaasissa olevat stipendiaattipaikat aikanaan keisarillisella suostumuksella järjestettiin, ei niitä tarkoitettu koulutusavustuksiksi Pietarissa asuville Suomen kansalaisille, vaan ne perustettiin yksinomaan siinä tarkoituksessa, että kasvattamalla näiden stipendien varassa alaikäisiä suomalaisia venäläisessä koulussa heistä valmistettaisiin kelvollista ainesta semmoisiin suomalaisen siviilihallinnon virkoihin, joiden hoitaminen edellyttää perinpohjaista venäjänkielen taitoa. Mutta kun Suomen valtionpalvelukseen pääsemiseksi oli olemassa vielä muitakin täytettäviä ehtoja ja kun vapaaherra Bruunin käsityksen mukaan oli välttämätöntä jo stipendiaatteja valittaessa pitää silmällä eräitä määrättyjä näkökohtia, vapaaherra Bruun ei katsonut olevansa oikeutettu poikkeamaan niistä säännöksistä, jotka olivat voimassa suo-

malaissyntyisten nuorukaisten kasvattamisesta venäläisissä kouluissa ja niistä määrärahoista, joita oli tätä varten myönnetty Suomen valtion varoista.

Kun edellä selostetussa vapaaherra Bruunin lausunnossa ei mainita niiden näkökohtien laatua, joita jo koulun alimmalle luokalle pyrkiviä alaikäisiä stipendiaatteja valittaessa oli pidettävä silmällä, ja vielä vähemmin, että ne olisivat jollain tavoin entisestään muuttuneet, ei puheenalaista lausuntoa voitane pitää muuna kuin vakuutuksena siitä, että mainittuna ajan kohtana aikaisemmat näkökohdat ja käsitykset olivat edelleen voimassa ja noudatettavina, mikä seikka on muuten todettavissa myös sen aikuisten stipendiaattiluetteloiden ja eräiden muidenkin tiedoitusten nojalla.¹²

Stipendiaattipaikkoja lapsilleen hakeneiden vanhempien lukumäärä oli valtavan suuri. Hakijain enemmistö kuului ylimpään virka- ja sukuaateliin tai muihin nimekkäisiin säätyläisiin. Vasta valtakauden loppupuolella alkoi näiden joukossa esiintyä vaatimattomampaakin väkeä. Hakijoiden nimistöissä tapaa tuon tuostakin myös venäläisiä nimiä, mutta suomalaisperäisiä nimiä vain aniharvoin. Venäläiset stipendiaattipaikkojen hakijat olivat pääasiallisesti henkilöitä, jotka itse tai joiden esivanhemmat olivat palvelleet jossain suomalaisessa virastossa tai laitoksessa, jonka toiminnan voitiin katsoa jollain tavoin koituneen maamme hyväksi. Kun Suomen sotalaivasto viime vuosisadan 1830-luvulla perustettiin, selitettiin laitoksen perustamista koskevilla asetuksissa, että kun Suomen kansalaisten joukossa ei siihen aikaan ollut riittävästi meriupseereja eikä muuta koulutettua päällystöhenkilöstöä tultaisiin alussa tämän sotaväen näissä tehtävissä käyttämään Venäjän kansalaisia siihen saakka kunnes

¹² Mm. 2:ssa kimnaasissa uskonnonopettajana olleen sota-rovasti P. Snellmanin virallisen kertomuksen mukaan oli hänen opetustaan lukuvuonna 1884/1885 ja seuraavana nauttinut saman kimnaasin oppilas J. Multanen, joka ei kuitenkaan kuulunut valtion varoilla kustannettuihin suomalaisiin stipendiaatteihin, vaan oli kimnaasissa maksavana ulko-oppilaana.

oman maan kansalaisia saadaan koulutetuksi näihin tehtäviin. Nämä venäläiset eivät laivastopalveluksellaan saavuttaneet Suomen kansalaisoikeutta, mutta kun he saivat tietoonsa puheenalaisten stipendien olemassaolemisen, alkoi yksi ja toinen heistä hakea lapsilleen näitä alkujaan vaan Suomen kansalaisille tarkoitettuja stipendiaattipaikkoja ja useassa tapauksessa siinä onnistuivatkin. Niinpä eräs de Livron-niminen meriupseeri hankki tätä tietä tyttärelleen 1840-luvulla suomalaisen stipendiaattipaikan Smolnan aate-lisinstituutissa. Mutta kun puolen vuosisataa myöhemmin, siis aikana, jolloin suomalaista sotalaivastoa ei enää ollut olemassa, eräs toinen de Livron-niminen meriupseeri anoi samanlaisia stipendiaattipaikkoja kolmelle tyttärelleen, hänen anomuksensa hyljättiin ilmeisesti siitä syystä, ettei hänellä voinut olla mitään oikeutta käyttää hyväkseen Suomen valtion varoilla kustannettavia stipendiaattipaikkoja. Mitä taasen tulee suomalaisten nimien melkein täydelliseen puuttumiseen stipendiaattipaikkojen hakijain ja itse stipendiaattien joukossa, näyttää tämä ilmeisesti johtuneen siitä, ettei näitä stipendejä pidetty Pietarissa asuvien Suomen kansalaisten lasten opintoavustuksina. Ja kun Pietarin suomalainen väestö ei edes saanut tietoakaan näistä stipendeistä ennen kuin vasta venäläisen valtakauden aivan viimeisimpinä vuosina, eivät useimmat suomalaisten hakijain jättämät stipendiaattipaikkahakemukset edes ehtineet tulla käsitellyiksi ennen suuren vallankumouksen puhkeamista. Pietarin monissa kimnaaseissa on kyllä silloin tällöin ollut suomalaisnimisiä maksavia oppilaita, mutta valtiomme ylläpitämät stipendiaattipaikat eivät ole olleet heidän ulottuvillaan muuta kuin poikkeustapauksissa. Kerran on eräässä sotakimnaasissa ollut Komonen-niminen suomalainen stipendiaatti ja vielä vuonna 1914 hikoili 2:n klassillisen kimnaasin opinsaunassa Nikolai Ampuja-niminen suomalainen stipendiaatti. Mahdollista voi kuitenkin olla, että jonkun ruotsalaisnimisen stipendiaatin hahmossa on joskus ehkä ollut joku suomenkielisen perheen

vesa. Nähtävästi ei silloin vielä yleensä pidetty suomalaista kansanainesta kelpollisena pääsemään maan korkeimpaan virkamiesbyrokraatiaan.

Puheenalaisen stipendiaattijärjestelmän tarjoama mahdollisuus hankkia lapsilleen ilmaiseksi 7—8 vuotta kestävä koulupetoksen ohella ylöpito, huolellinen kasvatus ja laajahko vieraiden kielten taito on tietenkin merkinnyt suurta rahallista etua perheille, jotka ovat olleet tilaisuudessa käyttämään hyväkseen näitä mahdollisuuksia, ja tästä ilmeisesti on johtunutkin järjestelmän osaksi tullut suosio maamme laajojen säätyläispiirien keskuudessa ja se, että stipendiaattijärjestelmä on voinut jatkaa runsaan satavuotiskauden. Kuitenkin on jo 1850-luvun jälkipuoliskolla havaittu eräitä tähän stipendiaattijärjestelmään liittyviä, korkeita viranomaisiamme Pietarissa huolestuttaneita haittoja tai varjopuolia. Tässä suhteessa tarjoaa kuvaavan esimerkin eräs valtiosihteerinviraston 8 p:nä toukokuuta 1858 päivätty esittelynootti,¹³ jossa ministerivaltiosihtööri kreivi Armfelt, esiintuomillaan syillä anoi keisarilta lupaa saada käyttää osan Pietarin toisessa kimnaasissa olevien kahdeksan ja kolmannessa kimnaasissa olevien kolmen suomalaisen stipendiaatti-paikan rahoittamiseen myönnettyistä määrärahoista alkupe- räisestä tarkoituksestaan poikkeavalla tavalla. Anomuksensa perusteluissa kreivi Armfelt lausuu, että suomalaisten nuorukaisten mainituissa kimnaaseissa kasvattamisen päätavoite, venäjänkielen perinpohjainen oppiminen, oli tosin näissä kouluissa saavutettu, mutta toiselta puolen oli kokemus samalla osoittanut, että näiden nuorukaisten kimnaaseissa sama muu sivistys ei ole ollut senlaatuista, että he, opintonsa kimnaaseissa päätettyään, olisivat voineet edukseen jatkaa opintojaan Suomen yliopistossa ja sitäkin vähemmin ansaita toimeentulonsa suomalaisella virkamiesuralla. Tähän nähden ja kun edesmenneen teologiankandidaatti Boehmin Viipurissa

¹³ VSV asiakirjavihko N:o 394/1858.

aikanaan perustama ja hänen kuolemansa jälkeen erittäin taitavien opettajien johtamana toimiva koulu tarjosi oppilailleen tilaisuuden venäjän- sekä muidenkin elävien kielten käytännölliseen oppimiseen, ja kun opetus tässä koulussa oli muutenkin paremmin sopeutettu vastaamaan suomalaisia oloja, kreivi Armfelt esitti harkittavaksi, eikö yhdentoista suomalaisen stipendiaatin kustantamiseksi puheenalaisissa kimnaaseissa tarkoitettusta määrärahasta 2420 ruplasta saisi käyttää seitsemän stipendiaatin ylläpitoon menevä osa 1420 ruplaa vuodessa, niin pitkälle kuin se riittäisi, suomalaisten opiskelijain sijoittamiseen kysymyksessä olevaan Boehmin nimeä kantavaan, sisäoppilaslaitoksella varustettuun saksalaiseen kouluun Viipurissa. Keisarin annettua suostumuksensa ehdotettuun järjestelyyn ja puheenalaisten kahden pietarilaisen kimnaasin edelläkerrotuin tavoin vapauduttua osaksi tai kokonaan kasvatus- ja opetustehtävistään suomalaisstipendiaatteihin nähden, joutui mainittu viipurilainen koulu¹⁴ lähes kolmen vuosikymmenen aikana osaltaan suorittamaan samantapaisia opetus- ja kasvatustehtäviä ja toteuttamaan näille kimnaaseille aikaisemmin kuuluneita tarkoituseriä. Boehmin koulu sai ensimmäiset keisarin itsensä hyväksymät stipendiaattinsa Aleksander Cronhjelmin, Fredrik Stjernvallin ja Wladimir Stjernerantzin jo syksyllä 1858. Sen oppilasluelloissa tavataan tämän jälkeen useita yhteiskunta- ja sivistyselämämme nimekkäiden sukujen jälkeläisiä, aivan samoin kuin niidenkin opiskelijain joukossa, jotka suomalaisina stipendiaatteina ovat saaneet koulusivistyksensä ja kasvatuksensa Pietarin venäläisissä kouluissa. Venäläisiä kouluja käyneistä suomalaisista puheen ollen on kuitenkin muistettava,

¹⁴ Boehmin vuonna 1856 perustama koulu oli kuusiluokkainen saksankielinen oppilaitos, jossa oli sekä klassillinen että realilinja. Opetuskielen ohella siinä opetettiin venäjää ja ranskaa sekä kotimaisia kieliämmekin varsin tehokkaasti. Lisäksi saivat oppilaat opetusta myös musiikissa ja kaunotaiteissa. Koulu lienee toiminut lähes kolme vuosikymmentä. Siinä oli oppilaita sekä Suomesta että kaukaisista osista Venäjän valtakuntaa.

että sangen monet heistä ovat myöhemmällä iällään joutuneet elämään ja vaikuttamaan kotimaassaan, joskus hyvin tärkeissä tehtävissä ja erittäin huomattavissa asemissa. Käyttäen hyväkseen samanveroisina pidettyjen yliopistojen ylioppilaille kuuluvaa oikeutta sisäänpääsytutkintoja suorittamatta siirtyä yliopistosta toiseen, on moni pietarilaisten kimnaasien suomalaisista stipendiaateista, päätettyään venäläiset kimnaasiopintonsa, kirjoittautunut aluksi venäläisen yliopiston kirjoihin, mutta pian sen jälkeen siirtynyt opiskelemaan Helsingin yliopistoon, valmistuakseen tätä tietä tehtäviin, joita heille saattoi tarjoutua isänmaassaan. Varsin pitkä olisi luettelo Pietarin toisen tai kolmannen klassillisen kimnaasin suomalaisista stipendiaateista, jotka myöhemmin ovat olleet senaatin ja keskusvirastojemme korkeissa viroissa, tuomarina sekä maamme pietarilaisten virastojen palveluksessa.¹⁵

Uskonnon opetuksella on aina suuren vallankumouksen päiviin saakka ollut erittäin tärkeä sija venäläisten oppikoulujen opetusohjelmissä. Etuoikeutetussa asemassa on tietenkin ollut itämainen ortodoksinen uskonto; mutta virallinen venäläinen mentaliteetti on yleensä suhtautunut varsin suopeasti myös muihin, etenkin kristittyihin uskontokuntiin, mikäli ne ovat pysyneet voimassa olevan uskontolainsäädännön vahvistamisessa puitteissa, eivätkä ole pyrkineet harjoittamaan valtakunnan pääuskonnon vastaista proselytismiä. Tämän mukaisesti on kaikissa kouluissa ollut eri uskontoa tunnustavia oppilaita varten omat uskonnonopettajansa. Kun suomalaiset stipendiaatit, joiden valtava enemmistö kuului

¹⁵ Ktso *Axel Bergholm*: Suomen Hallituskonseljin ja Senaatin puheenjohtajat, jäsenet ja virkamiehet 1809—1909, siv. 178 (prokur. Calonius), 227 (esitt.siht. Gröndahl), 333 (valtionneuv. Nyman), 394 (tod. valt.neuv. Ursin), 437 (senaatin varapuheenjohtaja D. W. Åkerman) ym.

Muissa Pietarin venäläisissä oppilaitoksissa suomalaisina stipendiaatteina opiskelleista, jotka myöhemmin joutuivat toimimaan Suomessa voidaan edelleen mainita senaattorit M. L. v. Blom ja E. O. Bergbom (Wuoreneimo), S. T. Tudeer, A. Wirenius, F. G. D. Stjervall ym.

luterilaiseen kirkkoon, tullessaan Pietarin venäläisiin oppikouluihin eivät useinkaan osanneet muuta kuin kotikieltänsä, ruotsia, eivätkä sen vuoksi voineet osallistua näiden koulujen luterilaisten, etupäässä saksankielisten uskonnonopettajain antamaan opetukseen, järjestettiin heitä varten, kuten edellä jo on mainittu, erityinen uskonnonopettajan toimi, jonka haltijan tehtäviin ja velvollisuuksiin kuului käydä kussakin tämmöisessä koulussa sen johdon kanssa sovittuina aikoina antamassa näille oppilaille heidän äidinkielellään uskonnonopetusta ja valvoa heidän moraalista kehitystään. Tämä uskonnonopetusjärjestely on ollut suureksi hyödyksi sille suurelle nuorisoparvelle, joka kokonaisen vuosisadan ajan on joutunut opiskelemaan eräissä Pietarin venäläisissä oppikouluissa etenkin siinä mielessä, että se on auttanut tätä nuorisoa säilyttämään äidinkielenaitonsa ja on siten tehnyt sille myös helpommaksi aikanaan jälleenpalaamisen kotoisiin oloihinsa ja sulautumisen omaan oikeaan ympäristöönsä. Myös on tämän opetusjärjestelyn palveluksessa olleiden suomalaisten pappismiesten opetustyö ollut omiaan huomattavassa määrin vähentämään tai ainakin lieventämään edellä selostettuun stipendiaattijärjestelmään liittyneitä haittoja ja varjopuolia, jotka — kuten jo edellisestäkin selviää — ovat huolestuttaneet myös maamme etuja Pietarissa valvoneita viranomaisiamme. Kirjoituksemme loppuosassa tulee esitettäväksi eräitä yleispiirteisiä tietoja niistä yhdestätoista suomalaisesta pappismiehestä, jotka venäläisen valtakauden kuluessa ehtivät osallistua Pietarin venäläisissä oppilaitoksissa opiskelleiden suomalaisten stipendiaattien luterilaisen uskonnonopetuksen hoitamiseen, heidän virkaan nimittämistavastaan ja siitä, kuinka puheenalainen stipendiaattijärjestelmä siihen kuuluvine suomalaisine uskonnonopettajineen lakkautui venäläisen keisarikauden sortuessa suuren vallankumouksen vyöryihin.

II.

Ensimmäinen näistä uskonnonopettajista oli Anders Johan HIPPIING, joka syntyi 18 p:nä joulukuuta 1788 Pernajan pitäjän Kosken kylässä. Hän tuli Porvoon kimnaasista ylioppilaaksi Turun akatemiaan helmikuussa 1804. Suoritettuaan eräitä yliopistollisia alkututkintoja Hipping muutti syksyllä 1807 Pietariin, jossa hän oli neljättä vuotta muusikona keisarillisessa musiikkikappelissa. Opittuaan Pietarissa venäjänkielen hän julkaisi vuonna 1810 ruotsalais-venäläisen alkeisoppikirjan, josta hän sai kultaisen nuuskarasian julkisena tunnustuspalkintona. Vuonna 1811 hän palasi Turkuun jatkamaan jumaluusopillisia opintojaan. Otettuaan saman vuoden lopulla erotodistuksen ja saatuaan kutsun isänsä apulaiseksi, hänet vihittiin saarnavirkaan huhtikuussa 1812, suoritettuaan sitä ennen Porvoon tuomiokapitulin edessä pappistutkinnon arvosanalla cum laude approbatur. Hippingin kotimaassa näin alkanut papillinen ura katkesi kuitenkin pian kun hänet 9 p:nä lokakuuta 1812 määrättiin hallituskonseljin kirkollistoimituskunnan valtakirjalla luterilaiseksi uskonnonopettajaksi »för de Ynglingar af Finska Nationen, som uti Gymnasium i St. Petersburg till undervisnings erhållande antagne äro». Määräyskirjan mukaan tuli tämän uskonnonopettajan saada vapaa asunto lämmityksineen kimnaasin talossa sekä vapaa ruoka ja kaksisataa ruplaa hopeassa vuotuisena palkkiona Suomen valtion varoista, minkä lisäksi hän oli oikeutettu lukemaan palveluksensa kimnaasisa virkavuosiksi myös Suomessa. Opettajatehtäviensä ohella Hipping harrasti tieteellisiä tutkimuksia ja julkaisi eräitä teoksia omassa nimessään tai oli avustajana muiden julkaisuissa; hän oli Suomen Talousseuran sekä Venäjän kirjallisuuden ystävain seuran jäsen ja Köpenhaminassa olevan Skandinaavilaisen kirjallisuusseuran kirjeenvaihtajajäsen,

valtakunnankanslerin kreivi Rumjantsevin kirjastonhoitaja ym. Hipping luopui kimnaasin uskonnonopettajan toimesta, tultuaan vuoden 1822 lopulla nimitetyksi Wihdin kirkkoherraksi. Pietarissa venäläisiltä viranomaisilta saamastaan kiittävästä erotodistuksesta päättäen hän on hoitanut uskonnonopettajan tehtävänsä erittäin tunnollisesti ja menestyksellisesti.¹⁶ Hippingin poismuuton jälkeen hänen virkansa pian lakkautettiin, nähtävästi siitä syystä että suomalaisia varten varatuille stipendeille pyrkivien lukumäärä oli niin pienentynyt, ettei erikoisen suomalaisen uskonnonopettajan palkkaamista pidetty tarpeen vaatimana.

Näin syntynyt asiointi ei kuitenkaan jäänyt pysyväiseksi: ennen pitkää alkoi Suomesta ilmestyä uusia stipendiaateiksi pyrkijöitä vuosittain lisääntyvässä määrin, paisuen näiden lukumäärä puolentoista vuosikymmenen päästä niin suureksi, että Pietarin ruotsalaisen, P. Katarinan seurakunnan kirkkoherra, konsistoriaalineuvos Gustaf Fredrik von ZANDT vuonna 1838 tarjoutui näiden stipendiaattien palkattomaksi uskonnonopettajaksi. Kun hän oli useita vuosia väsymättömällä innolla ja uhrautuvaisuudella hoitanut tätä tehtävää, nauttimatta siitä mitään palkkaa, pyysi ministerivaltiosihteerin kreivi Armfelt tammikuussa 1843 keisarilta luvan maksattaa kirkkoherra v. Zandtille mainitun vuoden alusta lukien 300 ruplan suuruisen palkkion vuodessa.

Kun kirkkoherra v. Zandt havaitsi suurtöisen vakinaisen kirkkoherran virkansa ohella liian raskaaksi hoitaa myös Pietarin kaupungin venäläisissä oppilaitoksissa opiskelevien suomalaisten stipendiaattien uskonnonopettajan tehtäviä, pyysi hän vuoden 1847 alkupuolella vapautusta tästä tehtävästä ja ehdoitti, että hänen työnsä jatkajaksi puheenalaisena uskonnonopettajana määrättäisiin hänen jälkeensä saman

¹⁶ Vrt. Antti Inkinen: Suomalainen koululaitos Pietarissa. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1938. Koulu ja Menneisyys IV siv. 91—93.

vuoden toukokuun alusta lukien Pietarin suomalaisen P. Marian seurakunnan pastori Uno CYGNAEUS.¹⁷

Alistaessaan tämän kysymyksen keisarin ratkaistavaksi ministerivaltiosihtööri Armfelt 2/14 p:nä huhtikuuta 1847 päivätyssä esittelynotissaan mainitsi aluksi, että paašikouluissa ja Pietarin kimnaasissa vuosina 1811 ja 1812 opiskelleiden suomalaisten lukumäärä oli niin huomattava, että muistossa siunattu keisari Aleksanteri I käski asettaa erikoisen suomalaisen papin huolehtimaan heidän uskonnollisesta kasvatuksestaan, koska suurin osa tästä nuorisosta, osaamatta puhua ja ymmärtämättä saksaa, ei kyennyt käyttämään hyväkseen sitä uskonnonopetusta, jota saksalaiset papit antoivat näissä oppilaitoksissa.

Myöhemmin näiden opiskelijain lukumäärä väheni huomattavasti ja pappi, jonka huolena oli tämä velvollisuus, sai paikan Suomessa, eikä pitkään aikaan tämän jälkeen ollut kysymystä hänen seuraajansa nimittämisestä. Mutta vuonna 1838, jolloin keisari, kreivi Rehbinderin esityksestä oli hyväksynyt useita suomalaisia nuorukaisia sijoitettaviksi eri kadettikouluihin Pietarissa, P. Katarinan ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherra Zandt vapaaehtoisesti tarjoutui antamaan heille uskonnon opetusta ja hoiti tätä tehtäväänsä niin kiitettävällä utteruudella, että keisari oli suvainnut määrätä hänelle vuosipalkkion niin pitkäksi aikaa kuin hän suorittaisi tätä velvoitustaan.

Mutta viime aikoina on näiden nuorukaisten lukumäärä pääkaupungin eri oppilaitoksissa suuresti lisääntynyt ja nousee nykyään sataan, niin että pastori Zandt, suuren työnpal-

¹⁷ Sitkasta Pietariin palattuaan Cygnaeus oli aluksi vuonna 1846 muutaman kuukauden ajan khra v. Zandt'n apulaisena ja ruotsalaisen seurakunnan koulun johtajana, josta hän kuitenkin eräiden mielipide-eroavaisuuksien vuoksi joutui eroamaan vuoden 1846 lopulla. Tällöin hän siirtyi Pietarin suomalaisen seurakunnan palvelukseen, ottamalla vastaan hänelle tarjotun suomalaisen kirkkokoulun johtajan toimen. Kts. *Aukusti Salo: Pikkulasten kasvatusta Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä*, siv. 158 --159.

jouden vuoksi seurakunnassaan, ei jaksakaan pitää heistä tarpeellista huolta. Tämän vuoksi kreivi Armfelt, kirkkoherra Zandt itsensä tekemän pyynnön johdosta, anoi keisarilta lupaa, siirtää kysymyksessä oleva opetusvelvollisuus Pietarin suomalaisen seurakunnan pastorille Cygnaeukselle, joka äsken oli palannut Sitkasta, oltuaan siellä viisi vuotta, ja että hänelle määrättäisiin tästä tehtävästä palkkioksi 450 ruplaa hopeassa vuodessa Suomen Passiviraston varoista.

Keisarin suostuttua esitykseen lähetettiin valtiosihteerinviraston toimesta kaikille niille ministeriöille ja päällystöviranomaisille, joiden hallinnon alaisissa kouluissa oli suomalaisia stipendiaatteja, päätöksestä ilmoitukset. Samoin saivat myös kirkkoherra v. Zandt ja pastori Cygnaeus asianmukaiset ero- ja nimityskirjat ja passivirasto määräyksen Cygnaeukselle myönnetyn palkkion maksattamisesta.

Ilmoittaessaan 18/30 p:nä joulukuuta 1847 päivätyssä kirjeessään N:o 820 Smolnan Instituutin johtajattarelle kenraalinrouva M. Leontjevalle pastori Cygnaeuksen nimityksestä Pietarissa olevien koulujen suomalaisten oppilaitten uskonnonopettajaksi ja pyytäessä hänelle tässä tarkoituksessa pääsyä myös Smolnan opistoon, kreivi Armfelt perusteli tapahtunutta järjestelyä huomauttamalla, että useimmat niistä suomalaisista lapsista, jotka H.K.M. armollisella suostumuksella nauttivat opetusta pietarilaisissa julkisissa opetus- ja kasvatuslaitoksissa tulivat näihin kouluihin ikäkaudella, jolloin he vasta ovat ehtineet saada kodeissaan uskonnollisen kasvatuksensa ensimmäiset alkeet. Tuskin kukaan heistä osaa silloin vielä mitään muuta kieltä kuin kotikielensä (ruotsin), mistä on ollut seurauksena, etteivät nämä lapset ole täällä voineet erikoisemmin hyötyä vieraalla kielellä annetusta uskonnonopetuksesta ja monet heistä ovat vähitellen unohtaneet äidinkielensä. Jotta herkkään lapsen sieluun kylvettyä siveellisen jalostumisen siementä voitaisiin jatkuvasti huolellisesti hoitaa ja jotteivät nämä lapset, unhoitettuaan esivanhempiansa kielen, vastaisuudessa — tullessaan takaisin ko-

teihinsä — tuntisi itseänsä aivan vieraiksi niissä oloissa ja yhteyksissä, joihin he lähinnä kuuluvat, on H.K.M. armossa suvainnut määrätä, että uskonnon opetusta on kaikissa täkäläisissä koulu- ja kasvatustilaisuuksissa, joissa on suomalaisia lapsia, opetettava lasten äidinkielellä, jota varten H.K.M. on valinnut suomalaisen pappismiehen, joka tästä tehtävästä nauttii palkkiota tarkoitukseen määrätyistä Suomen valtiovaroista.

Smolnan suomalaissyntyisten luterilaisten tyttöjen uskonnollista kasvatusta koskevan kysymyksen johdosta näyttää kreivi Armfeltilla toisenkin kerran olleen asiaa kenraalitar Leontjevalle. Hänelle osoittamassaan 10 p:nä kesäkuuta 1850 päivätyssä kirjeessään N:o 422 kreivi Armfelt toteaa, että se tärkeä merkitys, joka protestanttisessa seurakunnassa omistetaan ensimmäiselle ehtoollisella käynnille, jolloin ripille pääsevän on uudistettava kasteenliittonsa, edellyttää että sama pappismies, joka on valmistanut nuorison ripille, suorittaa myös kasteenliiton uudistamistoimituksen (konfirmation), sillä kukaan muu kuin hän ei paremmin tunne rippilapsen tässä pyhässä toimituksessa kaipaamien herätyksen ja opetuksen tarpeita, jotta tämä toimitus itsekunkin kohdalla vastaisi korkeata tarkoitustaan. Sopusoinnussa tämän käsityksen kanssa onkin pastori Cygnaeus, joka armollisimman määräyksen mukaan hoitaa kaikkien pietarilaisissa julkisissa oppilaitoksissa kasvatettavien luterilaisten lasten uskonnonopetusta, toimittanut niiden nuorukaisten konfirmation, jotka ovat siihen kypsyneet. Kun Smolnan opistossa olevista suomalaisista lapsista useat olivat jo saaneet pastori Cygnaeukselta tarpeellisen konfirmatiovalmennuksen, kreivi Armfelt pyysi hänen ylhäisyyttänsä kenraalitarta sallimaan pastori Cygnaeuksen toimittaa kysymyksessä olevien lasten konfirmation.

Cygnaeuksen toiminta suomalaisten stipendiaattien luterilaisena uskonnonopettajana eräissä venäläisissä koulu- ja kasvatustilaisuuksissa Pietarissa kesti hiukan yli 10 vuotta.

Alkaessaan vuonna 1847 nyt kysymyksessä olevan opettaja-toimintansa oli hänellä oppilaita kuudessa koulussa; viisi vuotta myöhemmin hänen oli opetettava uskontoa kymmenessä eri koulussa, jotka sijaitsivat hajallaan suuren kaupungin eri osissa, kaukana toisistaan ja etenkin hänen asunnostaan. Vuonna 1852 hänen uskonnonopettajan palkkaansa myönnettiin 300 ruplan lisäys, joten hänen palkkansa kohosi 750 ruplaan vuodessa. Kun Suomen senaatti vuonna 1858 kutsui Uno Cygnaeuksen suorittamaan tärkeitä organisatorisia tehtäviä maamme kansakoululaitoksen hyväksi, päättyi hänen toimintansa suomalaisten stipendiaattien uskonnonopettajana samoinkuin hänen varsin tärkeä työnsä Pietarin suomalaisen seurakunnan koululaitoksen palveluksessa kevätlukukauden 1858 lopussa. Hänen eroamisensa yhteydessä venäläisten koulujen luterilaisen uskonnonopettajan toimesta tuli muuten näkyviin, kuinka onnistuneena ja korkeatasoisena pidettiin hänen toimintaansa näissä kouluissa ja ennen kaikkea Smolnan ja Aleksanterin naisopistoissa. Keisarin oman (venäläisen) kanslian IV:n osaston päällikkö salaneuvos A. Hoffmann ilmoitti 3 p:nä heinäkuuta 1858 päivätyssä kirjeessään Suomen valtiosihteerin apulaiselle vapaaherra Stjerwallille, että Smolnan ja Aleksanterin instituuttien hallintoneuvoston mielestä pastori Cygnaeuksen kymmenen vuotta kestänyt, harvinaisella uutteruudella suoritettu ja hoidettu toiminta luterilaisena uskonnonopettajana ansaitsi julkisen ja virallisen tunnustuksen; ja tämän näin julkituodun toivomuksen johdosta salaneuvos Hoffmann pyysi Suomen ministerivaltiosihteerin lausuntoa. Kannattaen ajatusta julkisen tunnustuksen suomisesta pastori Cygnaeukselle kreivi Armfelt, ottaen huomioon, että Cygnaeuksella oli jo ennestään niin korkea kunniamerkki kuin Annan II luokan kaulassa kannettava komentajaristi, ehdotti että Cygnaeukselle suotaisiin 300 tai 400 ruplan suuruinen rahapalkkio. Vielä samassa kuussa myönnettiinkin naisopistojen vararahastosta pastori Cygnaeukselle 400 ruplan suuruinen kertakaikkinen

rahapalkkio, jonka valtiosihteerinvirasto, Smolnan ja Aleksanterin opistojen hallintoneuvoston pyynnöstä, otti huolekseen toimittaa Pietarista jo poismuuttaneelle Cygnaeukselle, joka siihen aikaan oli jo ulkomailla. Myöhempien virkaansioittensa johdosta Uno Cygnaeus sai vuonna 1882 Wladimirin 3 luokan ritarimerkin ja vuonna 1887 jalokivin koristetun nuuskarasian.

Uno Cygnaeuksen jälkeen avonaiseksi jäänyttä Pietarissa olevien venäläisten koulujen suomalaisten stipendiaattien luterilaisen uskonnonopettajan tointa haki inkeriläisen Gubanitsan seurakunnan apulaispastori A. W. LUKANDER. Hänen nimittämiskysymyksensä esiteltiin keisarille samalla kertaa kuin Cygnaeuksen eroa koskeva asia eli 27 p:nä heinäkuuta 1858. Hänen palkkiokseen määrättiin 700 ruplaa vuodessa ja hänellekin myönnettiin oikeus lukea palveluskautensa suomalaisstipendiaattien uskonnonopettajana virkavuosiksi Suomessakin. Samoin kuin Cygnaeuksen nimittämisestä annettiin myös pastori Lukanderin nimityksestä tieto kaikille niiden opetuslaitosten johtajille ja ylimmille johtelimille, joissa oli suomalaisia stipendiaatteja. Pastori Lukanderin uskonnonopettajakausi ei kestänyt kuin neljä vuotta. Tultuaan nimitetyksi Helsingissä syksyllä 1862 avatun Suomen lähetyskoulun opettajaksi, pastori Lukander sai pyytämänsä eron toimestaan Pietarissa 28 p:nä elokuuta 1862.

Pastori Lukanderin seuraajaksi tuli pastori Viktor Wilhelm LINDQVIST. Hänkin oli ollut apulaispappina Gubanitsassa parisen vuotta ja Moloskovitsan seurakunnassa kesäkauden 1862. Hänen nimityksensä tapahtui samalla kertaa kuin hänen edeltäjänsä eroanomuksen käsittely. Hänelle myönnettiin 750 ruplan suuruinen vuosipalkkio ja hän sai samat oikeudet kuin hänen edeltäjänsäkin uskonnonopettajana palvelemaansa ajan lukemiseen nähden virkavuosiksi Suomessakin. Hänenkään toimikautensa Pietarissa ei kestänyt kuin vähää vaille kuusi vuotta, ja hän erosi uskonnonopettajan toimestaan tultuaan nimitetyksi Lemlandin ja Lumpar-

landin seurakuntain kappalaiseksi. Tehtävänsä uskonnonopettajana näyttää hän hoitaneen innolla ja menestyksellisesti, ja erotessaan toimestaan hän sai ansioittensa palkinnoksi Stanislain 3 luokan ritarimerkin. Myöhemmin vuosina 1877—1895 hän toimi uskonnon- ja ruotsinkielen opettajana Hamminan kadettikoulussa ja sen jälkeen kansakoulujen piiritarkastajana.

Pastori Lindqvistin jälkeen määrättiin pietarilaisten venäläisten oppilaitosten suomalaisten stipendiaattien luterilaiseksi uskonnonopettajaksi Pietarin suomalaisen P. Marian seurakunnan pääkirkkoherra rovasti Johannes ÖHQVIST. Hänen nimityksensä tapahtui 9 p:nä kesäkuuta 1868 samalla kertaa kun hänen edeltäjälleen myönnettiin ero. Rovasti Öhqvistille annetusta valtakirjasta ilmenee, että hänelle myönnettiin 750 ruplan suuruinen vuosipalkkio, joka oli suoritettava Suomen passivirastoon kertyvistä varoista ja sen lisäksi keisarin suomalaisesta käsikassasta 400 ruplaa vuodessa, josta viimeksimainitusta erästä 200 ruplaa oli tarkoitettu rovasti Öhqvistille korvaukseksi siitä, että hän sunnuntaisin ja kirkkollisina juhlapäivinä kutsuisi luokseen opetettaviaan oppilaita ja loput 200 ruplaa jaettavaksi parhaiten edistyville oppilailleen kehoituspalkintoina. Rovasti Öhqvistin nimityksestä tehtiin aikaisemmin kiteytyneen ja käytäntöön tulleen tavan mukaiset tiedoitukset asianomaisten koulujen johtajille ja johtoelimille. Rovasti Öhqvist hoiti puheenalaista uskonnonopettajan tointaan yhteen menoon 15 vuotta kuolemaansa saakka, 21 päivään kesäkuuta 1883.

Rovasti Öhqvistin kuoleman jälkeen tuli Pietarin venäläisten koulujen suomalaisten stipendiaattien luterilaiseksi uskonnonopettajaksi Pietarin suomalaisen seurakunnan komministeri Petter SNELLMAN. Hänen nimityksensä tapahtui 15/27 p:nä lokakuuta 1883 joka suhteessa aikaisemmin vaikiintuneella tavalla. Ministerivaltiosihteerin kirjallisessa esittelynootissa mainitaan hakijan pätevyyttä osoittavana ansiONA, että Snellman oli aikaisemmin Helsingissä työskennellyt

koulunopettajana. Hänelle määrättiin 750 ruplan suuruinen vuosipalkkio työstään. Snellmanin toiminta uskonnonopettajana kesti vähän yli 16 vuotta. Tultuaan nimitetyksi Uskelan kirkkoherraksi Snellman pyysi keisarin suomalaiselle kansallialle osoittamassaan 31 p:nä tammikuuta 1900 päivätyssä kirjeessään eroa toimestaan, joka hänelle myönnettiin 9 p:nä toukokuuta 1900. Todistuksena komministeri Snellmanin nauttimasta suosioista niissä piireissä, joissa hänen oli uskonnonopettajan ominaisuudessa liikuttava voidaan mainita, että hänelle ensimmäisen kadettikoulun tirehtorin esityksestä pääsiäisenä 1900 suotiin sotarovastin arvonimi. Valtiosihteerinviraston asiakirjain joukossa (akti N:o 217 vuodelta 1885) on säilynyt komministeri Snellmanin kertomus toiminnastaan uskonnonopettajana lukuvuoden 1884—1885 aikana. Kertomuksessa sanotaan, että uskonnon opetus kertomusvuonna on jatkunut aikaisempien menettelymuotojen ja opetussuunnitelmien mukaan. Siinä mainitaan eri viikonpäivät ja tunnit, jolloin hänen oli hoidettava opetusvelvollisuuttansa kussakin eri koulussa. Mainitun kertomuksen mukaan oli komministeri Snellmanilla joulukuun lopussa vuonna 1885 yhteensä 21 poikakoulujen oppilasta ja 11 tyttöoppilaitosten oppilasta, joista paaßeja oli 2, ensimmäisen kadettikoulun kadetteja 7, merikadetteja 5 ja toisen kimnaasin oppilaita 7 sekä Smolnan instituutin tyttöjä 8 ja Katarinan instituutin tyttöjä 3. Mutta edellisenä keväänä oli koulunsa päättäneitä tai muista syistä eronneita hänen oppilaitaan poikia 8 ja tyttöjä 9.

Sotarovasti Snellmanin ilmoitettua aikomuksensa erota eräiden Pietarin venäläisten koulujen suomalaisten stipendiaattien luterilaisen uskonnonopettajan toimesta, hänen työnsä jatkajaksi ilmestyi yhtaikaa kaksi hakijaa: Pietarin suomalaisen P. Märian seurakunnan pääkirkkoherra Adolf HAKKARAINEN ja Pietarin ruotsalaisen P. Katarinan seurakunnan pääkirkkoherra Herman KAJANUS. Viimeksimainittua suosittelivat silloiselle ministerivaltiosihteerille, sala-

neuvos Plehvelle, meriakatemian sekä merikadettikoulun ja paašikoulun tirehtöorit ynnä Smolnan oppilaitosten hallinto-neuvosto. Asia esitettiin keisarille 26 p:nä huhtikuuta ja 9 p:nä toukokuuta 1900 samalla kertaa kun sotarovasti Snellmanille myönnettiin hänen pyytämänsä ero. Ministeri-valtiosihteeri Plihven ehdotuksen mukaisesti keisari määräsi pääkirkkoherra Hakkaraisen merikadettikoulussa ja ensimmäisessä kadettikoulussa sekä toisessa kimnaasissa olevien suomalaisten stipendiaattien luterilaiseksi uskonnonopettajaksi, jotavastoin pääkirkkoherra Kajanus määrättiin samantyyppiseksi opettajaksi suomalaisille stipendiaateille paašikoulussa sekä Smolnan ja Katarinan tyttöopistoissa. Kummallekin uskonnonopettajalle määrättiin palkkioksi 400 ruplaa vuodessa Suomen passiviraston varoista.

Kun pääkirkkoherra Hakkarainen kuoli 30 p:nä lokakuuta 1910 pyysi Pietarin suomalaisen P. Marian seurakunnan vt. pääkirkkoherra rovasti J. SAARINEN ministerivaltiosihteeri Langhoffille osoitetussa 11 p:nä marraskuuta 1910 päivätyssä kirjeessä, että hänet otettaisiin huomioon Pietarin toisessa kimnaasissa, ensimmäisessä kadettikoulussa ja merikadettikoulussa olevien suomalaisten stipendiaattien luterilaisen uskonnonopettajan tointa täytettäessä. Ennenkuin kenraali Langhoff ryhtyi asiassa muihin toimenpiteisiin hän pyysi mainittujen koulujen johtajilta ilmoitusta siitä, olisiko heillä mitään huomautettavaa rovasti Saarisen ehdokkuutta vastaan mainittuun uskonnonopettajan toimeen. Tähän kyselyyn vastasi toisen kimnaasin johtaja valtioneuvos Djukov, ettei hänellä ollut mitään huomautettavaa rovasti Saarisen ehdokkuutta vastaan. Ensimmäisen kadettikoulun tirehtööri kenraali Grigorjev ilmoitti, että Hakkaraisen kuoleman jälkeen oli kadettikouluun tosin ehditty ottaa uudeksi väliaikaiseksi opettajaksi Pietarin ruotsalaisen seurakunnan pastori J. Karvanen; mutta jos ministerivaltiosihteerin mielestä rovasti Saariselle olisi annettava etusija, ei hänellä olisi sitä vastaan mitään muistutettavaa ja että pastori Karvasen on siinä ta-

pauksessa erottava kadettikoulusta. Merikadettikoulun johtaja kontra-amiraali (?) A. I. Rusin ilmoitti alistaneensa kenraali Langhoffin tiedustelun meriministeri, vara-amiraali Wojevodskijn harkintaan ja lupasi heti meriministerin vastauksen saatuaan antaa lopullisen vastauksensa asiassa. Tässä vaiheessa sekaantui tähän nimitysasiaan Venäjän silloinen pääministeri P. A. Stolypin, joka oli saanut asiasta tiedon meriministeri Wojevodskijlta. Pääministeri Stolypin katsoi olevan aihetta huomauttaa Suomen ministerivaltiosihteerille, että kun keisarikunnan oppilaitosten opettajain nimitykset voimassa olevien säännösten mukaan tapahtuivat joko koulujen johtoelinten vallassa olevin keinoin taikka korkeimman vallan, keisarin, ukaaseilla, rovasti Saarisenkin nimitys kysymyksessä olevaan uskonnonopettajan toimeen olisi hoidettava samassa järjestyksessä, jolloin ministerivaltiosihteerin tehtäväksi jäisi, nimityksen tapahduttua, säädetyssä järjestyksessä hankkia keisarilta suostumus virkaannimitetylle tulevan palkkion maksattamisesta Suomen valtion varoista.

Asia joutui kuitenkin uuteen vaiheeseen kun pääministeri Stolypin oli saanut Suomen kenraalikuvernööriltä Seyniltä ilmoituksen, että hänen käytettävissään olevien tietojen mukaan rovasti Saarinen kuuluisi kovin vasemmistosuuntaiseen ja Venäjää vastaan erittäin vihamieliseen nuorsuomalaiseen puolueeseen ja olisi tunnettu poliittisilta mielipiteiltään radikaaliseksi ja leppymättömäksi, sekä että hän olisi harjoittanut voimakasta yllytystä Pietarissa asuvien Suomen kansalaisten keskuudessa Venäjää vastaan mahdollisimman vihamielisten edustajaehdokkaiden valitsemiseksi valtiopäiville. Saamansa tiedot rovasti Saarisen poliittisesta suuntauksesta oli pääministeri Stolypin heti saattanut sota-, meri- ja kansanvalistusministerien tietoon ja samalla huomauttanut, ettei hänen mielestään rovasti Saarisen nimitys puheenalaisen uskonnonopettajan toimeen voisi tulla kysymykseen. Edellisen lisäksi hän oli katsonut välttämättömäksi mainita, että hän, suhtautuen yleensäkin epäilevästi suomalaisten pappis-

miesten käyttämisen tarkoituksenmukaisuuteen venäläisten oppilaitosten suomalaisten stipendiaattien luterilaisina uskonnonopettajina, piti pedagogis-poliittisista syistä silloisissa oloissa edullisempänä uskoa kysymyksessä oleva opetus Venäjälle uskollisille saksalaisille pappismiehille. Pääministerin edelläkierrottu asiaan sekaantuminen johtikin siihen, että suomalaisten stipendiaattien uskonnonopetus sota-, meri- ja kansanvalistusministerien alaisissa oppilaitoksissa viipymättä järjestettiin pääministerin vihjeen mukaiselle kannalle.¹⁸ Tämän sekaantumisensa edellämainittujen venäläisten oppilaitosten suomalaisten stipendiaattien uskonnonopettajan nimityskysymykseen ja sen yhteydessä esiintuomansa ajatukset oli pääministeri Stolypin saattanut myös keisarin tietoon kirjallisessa esittelynotissaan, jolle keisari oli 21 p:nä tammikuuta 1911 tehnyt omakätisen merkinnän, joka osoitti hänen tutustuneen nootin sisältöön. Keisaria varten laatimastaan notista lähetti pääministeri Stolypin jäljennöksen myös kenraalikuvernööri Seynille.¹⁹

Rovasti Saarisen ehdokkuuden ajautuminen karille pääministeri Stolypinin väliintulon ja kenraalikuvernööri Seynin hänelle tekemän ilmiannon johdosta merkitsi samalla venäläisten opetuslaitosten suomalaisten stipendiaattien uskonnonopetukseen nähden keisari Aleksanteri I:n sata vuotta aikaisemmin voimaansaattaman ja sen jälkeen noudatettavana olleen järjestyksen lopun alkua. Kun pääministeri Stolypinin keisaria varten valmistamassa esittelynotissa ei ollut mitään mielenilmaisua Smolnan ja Katarinan tyttöinstitutuu-

¹⁸ Jo 7.12.1910 päivätyssä lopullisessa vastauksessaan merikadettikoulun johtaja ilmoitti kenraali Langhoffille, ettei hänen komentamassaan koulussa tarvittu suomalaista uskonnonopettajaa ja ettei hän katsonut mahdolliseksi puoltaa rovasti Saarisen ehdokkuutta. Ensimmäisen kadettikoulun johtajan 18.12.1910 päivätyssä kirjeessä sanottiin lyhyesti, että suomalaisten stipendiaattien uskonnonopetus oli siirretty pastori Kellerille ja ettei muuta opettajaa tarvittu.

¹⁹ Vrt. kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjavihko N:o 57—10/1911 — I os.

teissa oleville suomalaisille stipendiaateille annettavan luterilaisen uskonnonopetuksen suhteen, noudatettiin siellä edelleen vanhaa järjestystä, mikä muuten olikin luonnollista mm. siitäkin syystä, etteivät nämä naisopistot olleet niiden ministeriöiden hallinnon alaisia, joiden päälliköille pääministeri Stolypin oli lausunut käsityksiään rovasti Saarista koskevan asian yhteydessä, vaan kuuluivat maatumme kohtaan ystävällismielisen leskikeisarinnan Maria Feodorovnan alaisiin laitoksiin. Pääkirkkoherra Herman Kajanus näyttää kuitenkin säilyttäneen uskonnonopettajan asemansa myös paašikoulussa kuolemaansa saakka, vaikka tämä koulu kuului venäläisten sotakoulujen ylihallituksen alaisuuteen. Mutta kohta pääkirkkoherra Kajanuksen kuoleman jälkeen siirrettiin paašikoulussakin suomalaisten stipendiaattien luterilainen uskonnonopetus koulun saksalaiselle uskonnonopettajalle.²⁰

Smolnan ja Katarinan instituuttien suomalaisten stipendiaattien luterilainen uskonnonopetus pysyi entisellään pääkirkkoherra Kajanuksen 30 p:nä huhtikuuta 1913 tapahtuneen kuoleman jälkeenkin. Kajanuksen kuolemaa edeltäneen sairauden aikana oli hänen viransijaisenaan mainitun vuoden alusta alkaen ollut Pietarin ruotsalaisen seurakunnan ns. pastor secundarius Johannes KARVANEN. Smolnan opistojen hallintoneuvoston pyynnöstä hoiti hän edelleen puheenalaista uskonnonopettajan tointansa vuoden 1913 loppuun ja siitä eteenkinpäin aina lokakuuhun 1914 saakka. Joulukuun loppupuolella 1913 pastori Karvanen ministerivaltiosihteerille kenraaliluutnantti Markoville osoittamassaan kirjelmässä, se-
lostettuaan millä tavalla hän oli kirkkoherra Kajanuksen

²⁰ Helmikuun 5 päivänä 1914 päivätyssä kirjeessään ilmoitti paašikoulun tirehtööri kenraalimajuri Usov, ministeri, valtiosihtööri Markoffille, että koulun neljästä suomalaisesta stipendiaateista ainoastaan paaši Westermark oli luterilainen, joka yhdessä koulun muiden luterilaisten oppilaiden kanssa sai uskonnon opetusta pastori Reinthalilta. Myös toisen kimnaasin johtaja ilmoitti 30.1.1914, että kimnaasin suom. stipendiaatit saivat luterilaista uskonnonopetusta koulun saksalaiselta pastorilta Leo Schultzilta.

kuoleman jälkeen saanut hoitoonsa Smolnan opistoissa olevien suomalaisten stipendiaattien luterilaisen uskonnonopettajan tehtävän, pyysi että hänet nimitettäisiin virallisesti tähän toimeen ja oikeutettaisiin nauttimaan säädettyä palkkiota sekä lukemaan virkavuosiikseen tämän opettajatoimen hoitamiseen käyttämänsä ajan.

Pastori Karvasen anomuksen johdosta sukeutui kenraali Markovin ja eräiden venäläisten virkakuntien välillä kirjeenvaihto, jonka tarkoituksena oli saada tarkat tiedot siitä, missä ja kuinka paljon suomalaisia stipendiaatteja oli kussakin niistä venäläisistä kouluista, joissa aikaisempi luterilaisten uskonnonopettajain nimitystapa oli vielä käytännössä. Vaikka hän tässä yhteydessä sai tietää, että luterilais-uskoisia suomalaisia stipendiaatteja vuoden 1914 alussa oli vain Smolnan opistojen oppilaiden joukossa, jotavastoin Katarinan opiston kaikki neljä suomalaista stipendiaattia olivat ortodokseja, kenraali Markov otaksui, että tämä ilmiö oli vain satunnainen ja piti hyvin mahdollisena, että vastaisuudessa ilmaantuisi luterilaisuskoisiakin oppilaita myös Katarinan instituutin suomalaisten stipendiaattien joukossa. Tämän vuoksi ja ehkä haluten turvata näiden stipendiaattien suomalaisen uskonnonopettajan aseman sen tapaisilta muistutuksilta, joita oli esitetty rovasti Saarisen ehdokkuuden ollessa päiväjärjestyksessä, kenraali Markov koetti taivuttaa kysymyksessä olevien tyttöoppilaitosten johtoelimet tekemään hänelle esityksen pastori Karvasen nimittämisestä sekä Smolnan että Katarinan opistojen suomalaisten stipendiaattien luterilaiseksi uskonnonopettajaksi.

Tällä välin oli pastori Karvanen kuitenkin ehtinyt ottaa virkaeron Pietarin ruotsalaisen seurakunnan palveluksesta ja siirtyä eläkkeelle 1 päivästä toukokuuta 1914 lukien. Nimellisesti oli hän tosin edelleen Smolnan oppilaitosten suomalaisien stipendiaattien luterilaisena uskonnonopettajana, mutta syksymmällä samana vuonna hän erosi tästäkin toimestaan. Smolnan opistojen hallintoneuvosto — kuten ilmenee sen

eräästä 3 p:nä lokakuuta 1914 päiväystä kirjallisesta ilmoituksesta — kutsui hänen tilalleen Pietarin ruotsalaisen seurakunnan uuden pääkirkkoherran Arthur MALININ. Mutta kun mainittujen opistojen johtoelimet edelleenkin katsoivat suomalaisten uskonnonopettajain palkkauksen maksattamisen kuuluvan Suomen valtiolle, jäi pastori Karvasen ja kirkkoherra Malinin palkkasaatavien tyydyttäminen ja kysymyksen muikin järjestäminen Suomen ministerivaltiosihteerin kenraaliluutnantti Markovin huoleksi.

Saadakseen vakautetuksi Smolnan ja Katarinan instituutien suomalaisten stipendiaattien luterilaisten uskonnonopettajien palkkausjärjestyksen kääntyi ministerivaltiosihteerivirasto 29 loka- ja 11 marraskuuta 1914 päivätyllä kirjelmällä Suomen kenraalikuvernöörin puoleen pyytäen hänen myötävaikutustaan tämän kysymyksen ratkaisemiseksi. Tämän johdosta lähetti kenraalikuvernööri Seyn hänelle saapuneet asiakirjat senaattiin, pyytäen senaatilta lausuntoa asiassa. Kirkollistoimituskunnassa tapahtuneen valmistelun jälkeen asia esiteltiin senaatille talousosaston istunnossa 7 p:nä maaliskuuta 1916.

Mainitulle päivälle päivätyssä vastauskirjelmässään senaatti, pitäen suotavana että tarpeellinen määräraha osoitetaan puheenalaista tarkoitusta varten, ilmoittaa päättäneensä menosääntöesityksensä yhteydessä vuodeksi 1916 alamaismasti anoa 200 ruplan suuruisen määrärahan varaamista luterilaisen uskonnonopettajan palkkaamiseksi Smolnan instituutin suomalaisia stipendiaatteja varten ehdoilla

että määrärahasta saisi nauttia palkkiota vain suomen- ja ruotsinkieltä hallitseva pappismies;

että palkkiota tästä määrärahasta ei suoritettaisi etukäteen, vaan ainoastaan määrättyltä päättyneeltä opetuskaudelta, ja

että ennen palkkion nostamista asianomaisen on esitettävä Suomen passivirastolle kysymyksessä olevan oppilaitoksen johdon virallinen todistus siitä, että hän on ollut sanotun

oppilaitoksen suomalaisten stipendiaattien luterilaisena uskonnonopettajana juuri sen ajan, josta palkkio on suoritettava.

Kun asian käsittelyn yhteydessä oli todettu, ettei Katariinan instituutissa sillä hetkellä ollut luterilaisuskoisia suomalaisia stipendiaatteja, antoi senaatti kysymyksen mainitulle koululle varattavasta määrärahasta sillä kertaa raueta.

Edellisen lisäksi päätti senaatti samalla käyttövaroistaan kuittia vastaan maksattaa menneeltä ajalta pastori Johannes Karvaselle palkkiona luterilaisen uskonnon opetuksesta Smolnan instituutissa 1 vuoden ja 9 kuukauden ajalta yhteensä 300 ruplaa sekä kirkkoherra Arthur Malinille 1 vuoden 3 kuukauden ajalta yhteensä 250 ruplaa.

Stipendiaattijärjestelmä, jota tässä edellä on selostettu ja eri puolilta kuvailtu, ei tämän jälkeen enää ollut pitkäikäinen eikä liene kaivannut pystyssäpysymisensä tueksi mitään uusia toimenpiteitä Suomen valtiovallan puolelta. Viimeiseksi järjestelmään kuuluvaksi suomalaiseksi uskonnonopettajaksi jäi kirkkoherra Arthur Malin, joka palasi kotimaahansa sen jälkeen kun vuoden 1917 maaliskuussa puhjennut Venäjän suuri vallankumous, pyyhkäistyään pois suuren osan keisarikauden elämänmuodoista, oli pannut alulle uuden elämänmenon, jossa uusien tunteuksien mukaan ei pitänyt olla sijaa niillä tarpeilla, joiden tyydyttämistä varten aikanaan mm. puheenalainen stipendiaattijärjestelmä oli syntynyt.

III.

Pääministeri Stolypinin toimitettua Suomen kenraalikuvernöörille jäljennöksen hänen edellä aikaisemmin kerrotusta keisaria varten laatimastaan esittelynotosta, kenraalikuvernöörin kanslia katsoi olevan aihetta hankkia selvityksen siitä, kuinka Suomessa olevissa venäläisissä kouluissa oli järjestetty uskonnonopetus niille näiden koulujen oppilaille,

jotka eivät olleet ortodoksisen kirkon jäseniä. Sen 26 p:nä helmikuuta 1911 päivätyyn tiedustelukirjelmän johdosta Suomessa olevien venäläisten koulujen tirehtööri Smolnjaninoff ilmoitti 16 p:nä maaliskuuta 1911 päivätyssä vastauskirjeessään:

1) että Viipurin venäläisen realiopiston ja venäläisen tyttökimnaasin luterilaisten oppilaiden uskonnonopetus oli uskotu Viipurin saksalaisen seurakunnan pastorille Armin Wegenerille sekä että kun Viipurin katolisessa seurakunnassa ei siihen aikaan ollut pappia, ei Viipurin venäläisten koulujen roomalaiskatolisilla oppilailla ollut lainkaan omaa uskonnonopettajaa;

2) että Helsingin Aleksanterin kimnaasissa ei ollut lainkaan roomalaiskatolista uskonnonopetusta, mutta että luterilaisen uskonnonopettajan hankkimiskysymys oli parhaillaan vireillä ja että siihen aiottiin nimittää pastori Artturi Piira;

3) että Helsingin Marinskin tyttökimnaasilla ei ollut luterilaisen uskonnon opettajaa, mutta roomalaiskatolisena uskonnonopettajana oli katolinen pappi W. H. Meijerink, sekä

4) että vierasuskoisten uskonnonopettajien nimityksessä noudatettiin kansanvalistusministeriön 22 p:nä helmikuuta 1906 vahvistamia ohjesääntöjä, joiden jäljennös seurasi vastauskirjeen liitteenä.

Näiden ohjesääntöjen mukaan oli vierasuskoisten uskonnonopetus toimitettava oppilaiden omalla kielellä sopusoinnussa asianomaisten vanhempien tai holhoojain kirjallisen tahdonilmaisun kanssa. Mikäli samaa uskontoa tunnustavat oppilaat kuuluvat eri kansallisuuksiin, oli heistä muodostettava useampia kielellisiä ryhmiä. Tällöin oli ensiksi järjestettävä suurimman kieliryhmän opetus ja sen jälkeen ryhdyttävä tyydyttämään muiden kieliryhmien opetustarvetta. Jos kaikkien kieliryhmien tarpeiden tyydyttäminen osoittautuisi mahdottomaksi oli oppilaiden vanhempien tai holhoojain suostumuksella lupa yhdistää useampia pienempiä ryhmiä semmoisiksi suuremmiksi ryhmiksi, joiden opetuskielenä

oli joku kaikille oppilaille tuttu kieli. Ohjesääntö salli myös useampien samantyyppisten koulujen pienempien samanuskoisten oppilasryhmien sopivalla tavalla kokoamisen yhteisiin suurempiin ryhmiin. Vieraususkoisten uskonnonopetusta oli annettava asianomaisten uskontokuntien hengellisen johdon ja kansanvalistusministeriön hyväksymien opetusohjelmien osoittamassa laajuudessa ja tässä opetuksessa oli käytettävä samojen johtoelimien ja viranomaisen hyväksymiä oppikirjoja. Samojen ohjesääntöjen mukaan oli kysymyksessä olevan aineen opetus uskottava asianomaisen uskontokunnan papistoon kuuluvalle henkilölle ja ainoastaan, milloin tällaisista opettajaa ei ollut saatavissa, voitiin turvautua samaan uskontokuntaan kuuluvaan maallikko-opettajaan. Oppikouluissa oli kysymyksessä olevat opettajat valittava etupäässä henkilöistä, joilla oli korkeampi teologinen oppiarvo, mutta alemmissa kouluissa kelpasivat opettajiksi myös alemman oppiarvon omaavat henkilöt tai henkilöt, jotka asianomainen kirkollinen johto katsoi toimeen riittävän päteviksi. Virkaan nimittäminen kuului koulun johdolle yhteisymmärryksessä asianomaisen uskontokunnan hengellisen johdon kanssa. Kysymyksessä olevien uskonnonopettajain oppilailleen antamat arvosanat oli merkittävä kaikkiin koulusta annettaviin todistuksiin, ja näillä arvosanoilla oli oppilaitten edistymiseen ja luokalta seuraavalle siirtymiseen nähdä aivan sama vaikutus kuin muidenkin aineiden arvosanoilla; ja tämän aineen tutkinnot oli pidettävä samalla kielellä, jota oli käytetty itse aineen opetuksessa. Eri uskontokuntien palveluksessa olevilla henkilöillä, joiden tehtävänä oli nuorison uskonnollisen kasvatuksen valvonta ja tarkkailu, oli oikeus välittömästi tutustua uskontonsa opetukseen kouluissa ja sitä varten käydä kuuntelemassa tätä opetusta ja olla läsnä tutkintotilaisuuksissa. He eivät tosin saaneet henkilökohtaisesti antaa mitään määräyksiä tarkkailuhavaintojensa nojalla, mutta jos asianomaisen uskontokunnan johdon mielestä tarkastajan havainnot antaisivat aihetta joihinkin

toivomuksiin, oli sillä oikeus saattaa toivomuksensa koulun johdon tietoon.

Mikäli pääministeri Stolypin, sekaantuessaan vuoden 1910 loppupuolella pääkirkkoherra Hakkaraisen kuoleman jälkeen eräitten pietarilaisten koulujen suomalaisten stipendiaattien uskonnonopettajan avoimeksi tulleen toimen täyttämistä koskevaan asiaan ja vaatiessaan venäläisten säännösten noudattamista on tarkoittanut edellä selostettua venäläisten koulujen vierasuskoisten uskonnonopettajien väli aikaista ohjesääntöä, näyttää ilmeiseltä, että ministerivaltiosihteeri kenraali Langhoffin asianomaisten koulujen päällystölle osoittama tiedustelu siitä, olisiko näillä jotain muistutettavaa toimeen halukkaaksi ilmoittautunutta hakijaa vastaan, oli täysin sopusoinnussa puheenalaisen ohjesäännön hengen kanssa, eikä pääministerillä siis tässä kohdin olisi pitänyt olla mitään muistuttamisen aihetta. Mitä sitten tulee pääministeri Stolypinin vaatimukseen, että toimeen nimittämisenkin olisi pitänyt tapahtua venäläisten säännösten mukaisesti, voidaan tämän johdosta huomauttaa, että nämä suomalaiset pappismiehet eivät olleet kysymyksessä olevien koulujen vakinaisia uskonnonopettajia, vaan eräänlaisia apuopettajia, joiden palkkaustakaan ei maksettu koulun, vaan Suomen valtion varoista ja joiden nimityksessä noudatettu käytäntö edellytti esittelyn keisarille ja hänen henkilökohtaisen hyväksynnän toimenpiteelle; minkä vuoksi oli kysymyksenalaista, saattoiko kansanvalistusministerin hyväksymä väliaikainen ohjesääntö kumota kokonaisen vuosisadan ajan noudatettuna olleen keisarin itsensä asettaman nimitysjärjestyksen ilman keisarin nimenomaista päätöstä. Suomalaisen käsityksen mukaan ei tällainen olisi käynyt päinsä ja tuskin venäläisenkään. Mutta pääministeri Stolypinin sekaantuminen tähän asiaan näyttääkin johtuneen aivan muista syistä kuin laillisuustärkeilyistä. Laillisuustärkeilyllä ei tässä tapauksessa ollut mitään itsenäistä merkitystä, se oli vaan muodollinen tekosyy. Asiaan sekaantumisen varsinaisena tarkoituksena sitävastoin

oli »pedagogis-poliittisista syistä» saada Pietarin venäläisissä oppikouluissa opiskelevat suomalaiset stipendiaatit täydellisesti eristetyiksi kaikesta kosketuksesta kotimaiseen kulttuuriin ja kaikesta tämän kulttuurin edustajain henkisestä vaikutuksesta. Ilmeisesti kenraalikuvernööri Seynin perfiidi ilmianto rovasti Saarista vastaan oli pääministeri Stolypinille tässä tapauksessa todellinen »gefundenes Fressen». Ja niinpä sitten pääministeri Stolypin sekaantumisellaan tähän vaatimattoman apulaisuskonnonopettajan nimityskysymykseen sai aikaan muutoksen, joka — olematta erikoisemmin sopusoinnussa edes niiden venäläisten säännösten kanssa, joiden noudattamisen tarpeellisuutta hänen asiaan sekaantumisensa oli tarkoittavanaan tehostaa — kumosi keisari Aleksanteri I:n aikanaan voimaan saattaman ja sen jälkeen kokonaisen vuosisadan noudatettavana olleen järjestyksen.

Tämän lyhyen kirjoituksen puitteissa ei tietenkään ole mahdollista ryhtyä lähemmin tarkastelemaan edellä selostetun stipendiaattijärjestelmän varassa opiskelleiden suomalaisstipendiaattien myöhempiä elämänvaiheita ja kohtaloita. Mutta jo pintapuolisinkin tutustumisen nojalla eräisiin täällä ja Venäjällä julkaistuihin matrikkeleihin, kalentereihin ja muihin nimiluetteloihin on helppo todeta, että sangen monet puheenalaisista stipendiaateista ovat opiskelunsa päätettyään joutuneet toimimaan useimmissa tapauksessa sotilaina tai virkamiehinä kotimaassaan tai Venäjällä, joskus jopa poikkeuksellisen korkeissa asemissa ja tehtävissä. Heistä on tosiaankin usein kehittynyt ei ainoastaan tavallisia päällysmiehiä, vaan oikeita päälliköitä valtion korkeimmilla sijoilla, kenraaleja ja amiraaleja, senaattoreja ja salaneuvoksia sekä muita valta- ja hoviherroja. Sen että joku paašikoulun ensimmäisistä suomalaisista stipendiaateista, kuten esim. sinisen lipun amiraalin Cronstedtin poika on voinut kohota kotimaansa virkahierarkian korkeimmille paikoille, kuvernööriksi ja senaattoriksi, ei vielä tarvinne herättää erikoisempaa huomiota. Mutta kun näitä vaatimattoman, tosin suuri-

ruhtinaallisen »rajamaan» edustajia alkaa joukottain ilmes-
tyä itse valtakunnan huippuasemien miehittäjien rinnalla
menestyvinä kilpailijoina, kuten esim. sotaministeri kenraali
Roediger, meriministeri amiraali Avellan tai merentakaisten
siirtomaiden ylimmän hallinnon johtaja amiraali Etholen
ym., voidaan toki jo puhua tavallisuudesta poikkeavasta kar-
rieristä. Sivumennen sanoen lieneekin useissa ellei useim-
missa tapauksissa loistavan virkakarrierin tavoittelu ollut
suomalaisten stipendiaattien runsaan hakeutumisen ja sijoit-
tamisen perimmäisenä syynä näihin ylellisyyskouluihin, jois-
ta alan saksalaisen kirjallisuuden terminologia käyttää nimi-
tystä »Fürstenschulen». Kasvaessaan näissä oppilaitoksissa
vuosikausia yhdessä venäläisen sivistyneistön lasten kanssa
monet suomalaisista stipendiaateista joutuivat jo nuoruus-
vuosistaan saakka läheisiin ystävyysuhteisiin näiden piirien
kanssa, omaksuen siinä sivussa myös kykyjä ja taitoja, jotka
tekivät heidät sopiviksi osallistumaan suomalaisten ja venä-
läisten kulttuuripiirien väliseen, ajoittain varsin vilkkaaseen
kanssakäymiseen, jonka lopullisena tarkoituksena eräiden
venäläisten »fennofiilien» käsityksen mukaan oli suomalais-
ten voittaminen venäläiselle kulttuurille, tarkoitus, jonka
toteutuminen osoittautui kuitenkin ennen pitkää mahdotto-
muudeksi.²¹

²¹ V. Kiparsky: Suomi Venäjän kirjallisuudessa, siv. 75. Vrt.
myös Ingrid Qvarnström: Romanttinen leikki.